

سابقه تفسیر موضوعی از قرن دوم هجری/ ترتیبی بودن غالب تفاسیر آن عصر

با مطالعه در تاریخ تفسیر قرآن متوجه می‌شویم که تفسیر موضوعی از قرن دوم آغاز شده است که بیشتر کتاب‌های تفسیری که در آن عصر تالیف شده، تفسیر ترتیبی است؛ اما با دقت در تاریخ تفسیر، می‌بینیم که در میان تفسیرهای قرن دوم، تفاسیر موضوعی هم بوده، گرچه آن تفسیر به دست ما نرسیده است.

با مطالعه در تاریخ تفسیر قرآن متوجه می‌شویم که تفسیر موضوعی از قرن دوم آغاز شده است که بیشتر کتاب‌های تفسیری که در آن عصر تالیف شده، تفسیر ترتیبی است؛ اما با دقت در تاریخ تفسیر، می‌بینیم که در میان تفسیرهای قرن دوم، تفاسیر موضوعی هم بوده، گرچه آن تفسیر به دست ما نرسیده است.

حجت الاسلام والمسلمین علی اکبر بابایی، عضو هیئت علمی پژوهشکده حوزه و دانشگاه در گفت‌وگو با خبرگزاری بین‌المللی قرآن (ایکنا)، به بیان مطالبی در خصوص تفسیر موضوعی، پیشنهاد و بایسته‌های آن پرداخت.

وی با بیان این‌که تفسیر قرآن کریم در يك تقسیم به دو دسته تفسیر ترتیبی و تفسیر موضوعی تقسیم می‌شود، گفت: منظور از تفسیر ترتیبی این است که آیات قرآن کریم به ترتیبی که در قرآن آمده، یکی پس از دیگری تفسیر می‌شود؛ خواه تمام آیات از آغاز تا پایان قرآن به ترتیب تفسیر شود یا این‌که برخی آیات مشکل قرآن به این ترتیب مورد بحث تفسیر قرار بگیرد؛ این تفسیر ترتیبی است.

وی ادامه داد: تفسیر موضوعی به این صورت است که آیات متعددی درباره یک موضوع از سراسر قرآن جمع آوری شود و در ارتباط با هم ملاحظه و تفسیر شود و از مجموع آن‌ها نظر قرآن درباره آن موضوع و ابعاد آن روشن شود. تفسیر موضوعی با این تعریفی که شد البته در عصر حاضر و قرن 14 بیشتر رواج پیدا کرد و کتب متعددی در این باره نوشته شده و بحث‌های موضوعی زیادی انجام گرفته است.

وی افزود: از جمله این آثار می‌توان «پیام قرآن؛ را نام برد که آیت‌الله العظمی مکارم شیرازی و همکارانشان پس از نوشتن تفسیر نمونه به آن اقدام نمودند. همچنین آیت‌الله العظمی سبحانی هم در «منشور جاوید؛ با تفسیرهای موضوعی درباره موضوعاتی بحث کرده است. آیت‌الله مصباح یزدی هم کتاب «معارف قرآن؛ را در 10 بخش تدوین کرده است که به صورت موضوعی به تفسیر قرآن پرداخته است و همچنین آیت‌الله العظمی جوادی آملی نیز هم خود را بر ارائه تفسیر موضوعی گذاشته است.

عضو هیئت علمی پژوهشکده حوزه و دانشگاه ادامه داد: با مطالعه در تاریخ تفسیر قرآن، متوجه می‌شویم که تفسیر موضوعی از قرن دوم شروع شده که البته در آن قرون نخستین در قرن اول و دوم، تفسیر رایج همان تفسیر ترتیبی بوده و بیشتر کتاب‌های تفسیری که در آن عصر تالیف شده، تفسیر ترتیبی است. اما با این حال اگر با دقت تاریخ تفسیر را نگاه کنید و کتب تفسیری آن عصر را با دقت بخوانیم، می‌بینیم که در میان تفسیرهایی که در قرن دوم نوشته شده، بعضی از آنها موضوعی بوده، گرچه آن تفسیر به دست ما نرسیده، ولی از نام تفسیر به دست می‌آید که تفسیر موضوعی بوده است.

وی ادامه داد: از جمله عناوینی که به دست آمده و در کتاب‌ها گزارش شده، یکی کتابی است که با عنوان تفسیر «آیه الذی نزل فی اقوام و اعیانهم؛ که گفته‌اند این تفسیر را محمد بن سائب کلبی، متوفای سال 146 قمری نوشته است. از نام تفسیر به دست می‌آید که این آقا آیه‌های مربوط به یک قوم را جمع‌آوری کرده و مجموعه مطالبی را درباره آن قوم تبیین می‌کرده که با تعریفی که برای تفسیر موضوعی شد، می‌توان گفت که این کتاب تفسیر موضوعی است که در آن عصر نوشته شده است و البته به دست ما نرسیده، ولی موجود بوده است. ابن ندیم در «الفهرست؛ و آقا بزرگ تهرانی در «الذریعه؛ از این تفسیر خبر داده‌اند.

وی افزود: از تفسیر دیگری هم با عنوان تفسیر «خمس مائه آیه؛ به معنای تفسیر 500 آیه نام برده‌اند که این را از آثار مقاتل بن سلیمان نام برده‌اند. این هم حدس قوی زده می‌شود که تفسیر موضوعی باشد. تفسیر دیگری نیز با عنوان «المصابیح فی منازل من القرآن فی اهل البیت؛ از آثار ابوالعباس احمد بن حسن اسفراینی متوفی 201 است که این تفسیر همان‌گونه که از نام آن پیدا است، تفسیر موضوعی است، یعنی آیاتی را که در رابطه با اهل بیت نازل شده بوده را به صورت موضوعی تفسیر کرده است.

بابایی در پایان خاطرنشان کرد: می‌توانیم این‌طور بگوییم که تفسیر موضوعی عبارت است از این‌که ما مجموعه آیات درباره یک

موضوع را از سراسر قرآن جمع‌آوری کنیم و این آیات را در ارتباط با هم ملاحظه کنیم و از مجموع آنها نظر قرآن را در رابطه با يك موضوع به دست آوریم. این‌گونه تفسیر سابقه دیرینه‌اش به قرن دوم برمی‌گردد و در عصر حاضر این رواج بیشتر پیدا کرده و کتاب‌های بیشتری نوشته شده است.